

Topos świata-teatru w poezji barokowej

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja TED](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Zbigniew Morsztyn, *Treny żałosne Apollina z Muzami*, [w:] *Wybór wierszy*, Wrocław 1975.
- Źródło: Zbigniew Morsztyn, *Epitalamium Jego Mości Panu Janowi z Mierznia [...]*, [w:] tegoż, *Muza domowa*, t. 1, oprac. Jan Dürr-Durski, Warszawa 1954, s. 167–168.
- Źródło: Zbigniew Morsztyn, *Emblema 67*, [w:] tegoż, *Muza domowa*, t. 2, oprac. Jan Dürr-Durski, Warszawa 1954, s. 59–60.
- Źródło: Plotyn, *Enneady*, t. 1, tłum. A. Krokiewicz, Warszawa 1959, s. 307.
- Źródło: Michel de Montaigne, *Próby. Księga trzecia*, oprac. Z. Gierczyński, tłum. T. Żeleński (Boy), Warszawa 1985, s. 235.
- Źródło: William Shakespeare, *Kupiec wenecki*, [w:] tegoż, *Sen nocy letniej. Kupiec wenecki*, tłum. S. Barańczak, Poznań 1922, s. 148.
- Źródło: William Shakespeare, *Jak wam się podoba*, tłum. M. Słomczyński, Kraków 1983, s. 65–66.
- Źródło: William Shakespeare, *Makbet*, tłum. S. Barańczak, Poznań 1992, s. 136.
- Źródło: św. Paweł, *Pierwszy List do Koryntian*, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, t. (1 Kor 4, 9–10), oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy benedyktynów tynieckich, Poznań 1980, s. 1294.
- Źródło: Platon, *Prawa*, tłum. M. Maykowska, Warszawa 1960, s. 39.
- Źródło: Horacy, *Satyra II 7: lamdudum ausculto et cupiens tibi dicere servus*, [w:] tegoż, *Wybór poezji*, oprac. J. Krókowski, tłum. J. Czubek, Wrocław 1971, s. 252.
- Źródło: Erazm z Rotterdamu, *Pochwała głupoty*, oprac. H. Barycz, tłum. E. Jędrkiewicz, Wrocław 1953, s. 55–56.
- Źródło: William Shakespeare, *Makbet*, tłum. A. Libera, Warszawa 2002, s. 163.

- Źródło: Jan Kochanowski, *O żywocie ludzkim*, [w:] *Patrząc na rozmaite świata tego sprawy. Antologia polskiej poezji renesansowej*, oprac. J. Sokołowska, Warszawa 1984, s. 62.
- Źródło: Wacław Potocki, *Człowiek igrzysko Boże (Szachy)*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 2, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 28–29.
- Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Nadgrobek JMci Panu Walerianowi Otwinowskiemu podczas[zemu] Sędom[ierskiemu] 1645 r.*, [w:] tegoż, *Poezje oryginalne i tłumaczone*, Warszawa 1883, s. 180–181.
- Źródło: Hieronim Morsztyn, *Na toż*, [w:] tegoż, *Poeci polskiego baroku*, t. 1, oprac. J. Sokołowska K. Żukowska, Warszawa 1965, s. 241.
- Źródło: Wacław Potocki, *Jeden błazen wielu błaznów robi*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 2, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 119–120.
- Źródło: Wacław Potocki, *Ciało ludzkie forteca, rozum jej załoga*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 2, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 99.
- Źródło: Wacław Potocki, *Świat turma*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 2, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 94–95.
- Źródło: Wacław Potocki, *Pieśń XXXIV. Świat na ludzi, dół na wilki*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 1, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 520.

Topos świata-teatru w poezji barokowej

Opéra Garnier w Paryżu

Źródło: Pxhere, domena publiczna.

Jednym z popularnych motywów obecnych w dawnych przedstawieniach był „teatr w teatrze”. Polegał on na wprowadzeniu do akcji dramatu innego utworu scenicznego. Wówczas aktorzy stawali się widzami oglądającymi inne widowisko lub jego fragment, natomiast ci odbiorcy, którzy zgromadzili się, aby oglądać przedstawienie, mieli możliwość śledzenia dwupiętrowo skonstruowanej fabuły. Ta dwupiętrowość wynikała z umieszczenia jednego spektaklu w drugim i sprawiała, że część aktorów w pewnym momencie sztuki grała też role widzów przebywających na scenie.

Tak zbudowany dramat zawierał w sobie ideę, którą opisywali bardzo często także poeci barokowi. Polega ona na ukazaniu całego świata jako teatru, w którym wszyscy ludzie grają przydzielone im role...

Twoje cele

- Wymienisz terminy dotyczące teatru i dramatu, obecne w wybranych wierszach barokowych.
- Zinterpretujesz wybrane utwory barokowe w celu dokonania analizy toposu świata-teatru.
- Wykażesz obecność toposu świata-teatru w literaturze barokowej.

Przeczytaj

Antyczne korzenie toposu *theatrum mundi*

Genezy toposu *theatrum mundi* (świata-teatru) należy szukać w antyku, w dziełach greckiego filozofa Platona (ok. 424 – ok. 348 r. p.n.e.). W dialogu politycznym *Prawa* przedstawia ideę świata-teatru i ludzi-marionetek wykonanych przez bogów dla własnej zabawy:

((Platon

Prawa

Niech każdy z nas, żyjących ludzi, będzie niby jakimś cudeńkiem, jak to są takie przemyślnie zabawki, sporządzonym przez bogów gwoli ich uciechy czy też w poważnym celu – bo tego nie wiemy zaiste – wiemy natomiast, że nasze uczucia, jakby znajdujące się wewnątrz nas druciki czy sznurki, szarpią nas to tu, to tam, a ponieważ przeciwne są sobie wzajemnie, w przeciwne ciągną nas strony, do przeciwnych czynności, w dziedzinę cnoty lub nieprawości.

Źródło: Platon, *Prawa*, tłum. M. Maykowska, Warszawa 1960, s. 39.

Topos ten odnaleźć można również w twórczości rzymskiego poety Horacego (65–8 r. p.n.e.). W jednej z satyr twórca zamieścił wypowiedź niewolnika kierowaną do pana. Udowadnia w niej, że także ci, którzy formalnie są wolni, muszą odgrywać role narzucane przez los lub społeczne konwenanse:

((Horacy

Satyra II 7: Iamdudum ausculto et cupiens tibi dicere servus

Wikarym mnie zowiecie, gdy za sługę robię,
Albo współniewolnikiem; czymże ja więc tobie?
Bowiem ty, pan mój niby, służysz drugim brzydko
I kręcisz się jak lalka pociągana nitką.
Któż więc wolny?

Źródło: Horacy, *Satyra II 7: Iamdudum ausculto et cupiens tibi dicere servus*, [w:] tegoż, *Wybór poezji*, oprac. J. Krókowski, tłum. J. Czubek, Wrocław 1971, s. 252.

Topos świata-teatru w kulturze nowożytnej

W średniowieczu nie porzucono idei teatru świata i człowieka-aktora. Twórczo rozwinął ją np. Jan z Salisbury (ok. 1115 – ok. 1180), angielski filozof i biskup francuskiego miasta Chartres. Jego najważniejsze dzieło to *Policraticus*, traktat dotyczący Kościoła. Krytykując w nim życie dworskie, autor sformułował powiedzenie: *Totus mundus agit histrionem* (łac. „cały świat gra jakąś grę”). Satyryczny wydźwięk nadał toposowi również jeden z najbardziej cenionych humanistów europejskich, Erazm z Rotterdamu (ok. 1466–1536). Niderlandzki uczony napisał m.in. utwór satyryczny *Pochwała głupoty*. Udowadniał w nim, że wszyscy ludzie grają w teatrze obejmującym cały świat i każdemu, niezależnie od pozycji społecznej i wykształcenia, przydzielono tę samą rolę – błazna:

Jan z Salisbury nauczający

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

((Erazm z Rotterdamu

Pochwała głupoty

Niemądrzy są ci, którzy sądzą, że szczęście człowieka polega na jakimś prawdziwym stanie rzeczy poza nim: ono polega na jego własnym co do tego złudzeniu. [...] A wreszcie tak ukształtowana jest dusza ludzka, że raczej do łudzenia się jest skłonna niż do zobaczenia prawdy. [...] Każe on jednak temu samemu człowiekowi występować w różnych rolach, tak że ten, kto niedawno w purpurze grał króla, teraz ogrywa służkę odzianego w gałgany.

Źródło: Erazm z Rotterdamu, *Pochwała głupoty*, oprac. H. Barycz, tłum. E. Jędrkiewicz, Wrocław 1953, s. 55–56.

Pocztówka z początku XX w. ilustrująca miśnieński teatr marionetkowy Albert Wünscha

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC 0 1.0.

Świat-teatr jako motyw renesansowy

Na znaczenie, jakie nadawano toposowi świata-teatru w okresie baroku, duży wpływ miała twórczość Williama Szekspira. Angielski dramaturg chętnie wykorzystywał motyw „teatru w teatrze”, a w kilku dziełach odwołał się do porównania życia z graniem w teatrze. Nie przypadkiem nad wejściem do założonego przez Szekspira teatru The Globe znalazł się napis będący cytatem z *Policraticusa* Jana z Salisbury: „*Totus mundus agit histrionem*”.

Motyw *theatrum mundi* pojawia się m.in. w *Makbecie*, w gorzkich słowach tytułowego bohatera, który czuje, że schodzi już ze sceny życia:

((William Shakespeare

Makbet

Życie to tylko przechodzący cień;
Nieszczęsny aktor, który przez godzinę
Coś patetycznie odgrywa na scenie,
Po czym na zawsze znika.

Źródło: William Shakespeare, *Makbet*, tłum. A. Libera, Warszawa 2002, s. 163.

Podobną wymowę ma fraszka Jana Kochanowskiego *O żywocie ludzkim*, zapowiadająca już atmosferę epoki baroku w wyrażonym tu niepokoju towarzyszącemu motywowi *vanitas vanitatum*:

((Jan Kochanowski

O żywocie ludzkim

Fraszki to wszystko, cokolwiek myślemy,
Fraszki to wszystko, cokolwiek czyniemy;
Nie masz na świecie żadnej pewnej rzeczy,
Próżno tu człowiek ma co mieć na pieczy.
Zacność, uroda, moc, pieniądze, sława,
Wszystko to minie jako polna trawa;
Naśmiawszy się nam i naszym porządkom,
Wemkną nas w mieszek, jako czynią łątkom.

Źródło: Jan Kochanowski, *O żywocie ludzkim*, [w:] *Patrząc na rozmaite świata tego sprawy. Antologia polskiej poezji renesansowej*, oprac. J. Sokołowska, Warszawa 1984, s. 62.

Topos *theatrum mundi* w baroku

W epoce baroku topos *theatrum mundi* cieszył się dużą popularnością i był chętnie wykorzystywany przez twórców, filozofów i teologów. Można wskazać dwa główne źródła tej popularności. Pierwszym z nich było zmniejszenie zaufania do nauki. Humanistyczne przekonanie o potęgde wiedzy i badań zostało zastąpione świadomością, że zmysły dostarczają rozumowi fałszywych danych, co zaowocowało wizją świata jako iluzji. Równocześnie w XVII-wiecznej Europie powszechna stała się teatralizacja życia wyrażająca się w wystawnych ucztach, organizowaniu wielkich plenerowych spektakli, spektakularnych widowisk uświetniających np. wjazd władcy do danego miasta, wreszcie – w rozbudowanych obrzędach weselnych lub pogrzebowych.

Kostium Ludwika XIV, króla-słońce, w balecie *Ballet de la Nuit*

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Nie można nie zauważyć związku popularności toposu *theatrum mundi* z motywem [wanitatywnym](#). Krótkość, ulotność przedstawień przywodziła na myśl znikomość ludzkiej kondycji i nieuchronność przemijania. Zbigniew Morsztyn w *Trenach żałosnych Apollina z Muzami* porównał ludzkie życie do komedii, której reżyserem jest Bóg:

((Zbigniew Morsztyn

Treny żałosne Apollina z Muzami

Zgoła świat – scena, a wszyscy, co żyją,
Osobami są na tej komedynie,
Jakimi Wielki Gospodarz im każe (...).

Źródło: Zbigniew Morsztyn, *Treny żałosne Apollina z Muzami*, [w:] *Wybór wierszy*, Wrocław 1975.

Giovanni Paolo Pannini, *Festa musicale*, 1747. Obraz przedstawiający wnętrze rzymskiego Teatru Argentyna

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Słownik

theatrum mundi

(łac. teatr świata) – motyw utożsamiający życie ludzkie z grą aktorską, obecny w literaturze europejskiej już od antyku, a szczególnie popularny w baroku; utwory zawierające ten topos ukazywały człowieka jako aktora lub marionetkę, a życie ludzkie jako granie roli narzuconej przez siły wyższe, np. Boga

topos

(gr. *tópos koinós*, łac. *locus communis* – miejsce wspólne) – powtarzający się motyw, występujący w obrębie literatury i sztuki zbudowany na fundamencie dwu wielkich tradycji śródziemnomorskich: antycznej i biblijno-chrześcijańskiej. Wskazuje na jedność, ciągłość kulturową danego kontynentu czy na istnienie pierwotnych wzorców myślenia człowieka. Topos budowany jest na zasadzie obrazu mającego na celu opis jakiejś sytuacji

topos życie-snem

motyw obecny w literaturze europejskiej już od antyku, a szczególnie popularny w baroku; utwory zawierające ten topos podkreślały zmienność i niestałość życia ludzkiego, porównywanego do złudnego snu

vanitas vanitatum

(łac. marność nad marnościami) – motyw obecny w literaturze i sztuce od starożytności, podkreślający marność i przemijanie wszystkiego, co jest materialne, przede wszystkim doczesność istnienia człowieka na ziemi

Prezentacja TED

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładem prof. Pawła Stępnia na temat toposu *theatrum mundi*. Wskaż, jak ten topos ewoluował na przestrzeni epok i jak był wówczas interpretowany.

Autor i tytuł dzieła

Odczytanie toposu świata-teatru

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DP3YfClXb>

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem *Świat jako teatr*.

Polecenie 2

Wyjaśnij, na czym polegała zmiana świadomości u progu epoki baroku. W jaki sposób zmiana ta wpłynęła na interpretację toposu świata-teatru?

Sprawdź się

Teksty do ćwiczeń

((Zbigniew Morsztyn

Emblema 67

Widzisz te **świętej miłości** igrzyska,
Jak sobie światem jako jabłkiem ciska
I tym, co ludzie zowią niezmierzonym,
Prędzej niż wartkim obraca wrzecionem.
Takci jest w samej rzeczy, że ten cały
Świat jest u Boga tylko punkcik mały.
Kiedybyś stanąć mógł na której gwiazdzie,
Widziałbyś, w jakim to malutkim gnieździe
Tak barzo ludzie się rozpościerają,
Że i o niebo drudzy już nie dbają,
Jak ostrze miecza rozcina ten mały
Punkcik, jak nieraz hojną się oblały
Krwia wielu ludzi nie tylko granice
Państw całych, ale namniejsze dzielnice –
Lub kto od morza do morza graniczy,
Lub jeden zagon piaszczysty dziedziczy.
A kiedy umrze ten, któremu były
Wąskie królestwa, trzech **łokci** mogiły
Będzie miał dosyć na mizerne kości.
– Teć są największych królów osiadłości.

Źródło: Zbigniew Morsztyn, *Emblema 67*, [w:] tegoż, *Muza domowa*, t. 2, oprac. Jan Dürr-Durski, Warszawa 1954, s. 59–60.

((Zbigniew Morsztyn

Epitalamium Jego Mości Panu Janowi z Mierznia [...]

Człowiek – igrzysko boże, powiadają,
Którym on jako piłkę sobie ciska:

Raz będzie na górze, drugi raz na ziemi.

[...]

Zgoła świat – scena, a wszyscy, co żyją,

Osobami są na tej komedynie,

Jakimi Wielki Gospodarz im każe.

[...]

A kiedy jeszcze taka *catastrophe*

Jaki i prolog tejże sceny była,

Ale w okrutne często tragedye

Te gry się mienia, a im kto na wyższe

Wstąpi theatrum, tym jest podleglejszy

Srogim piorunom i wichrom szalonym,

Tym z śliskich stopniów ciężej na dół spadnie.

[...]

Źródło: Zbigniew Morsztyn, *Epitalamium Jego Mości Panu Janowi z Mierznia [...]*, [w:] tegoż, *Muza domowa*, t. 1, oprac. Jan Dürr-Durski, Warszawa 1954, s. 167–168.

Wacław Potocki

Człowiek igrzysko Boże (Szachy)

Coż jest świat? Szachownica. Właśnie mu to służy.

A ludzie co są? *Szachy rozmaitej struży*.

Ten żywot białe pole, czarne śmierć *zaswoi*,

Skoro hufce ze strony postawią oboje

Dwaj doświadczeni gracze usiądą za stołem;

O, jakie *bezpieczeństwo*: pokusa z aniołem.

Białym anioł, czarnym czart, i słusznie, *hetmani*,

Nieproszona fortuna przyświeca i na niej

Siła należy, ona nadzieją i strachem

Miesza graczy, u niej *met* często w rękę z szachem.

[...]

Bóg z nieba *spektatorem*, oraz tej gry sędzią,

Własne sumnienie świadkiem; kto *upadnie piędzą*

Z niechcenia, ratować go święty anioł zdoła,

Ale kto się na czarne gwałtem ciągnie pole,

Kto śmierci w garło lezie, nie chce powstać z grzechu,
[...]

Więc tu każdy **zołnierską niech obiera sobie**,
Żeby z białego pola położyć się w grobie.
Z czarnego się umykać, ba, co tchu, co pary
Uciekać radzę, kiedy wieczne rodzi mary.

Źródło: Wacław Potocki, *Człowiek igrzysko Boże (Szachy)*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 2, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 28–29.

((Jan Andrzej Morsztyn

***Nadgrobek JMci Panu Walerianowi Otwinowskiemu
podczas[zemu] Sędom[ierskiemu] 1645 r.***

Jako gdy na komedyją
W zawód cesarski zawinę
Lub wdziawszy koronę z kitą
Rzeczą władać Pospolitą
Chłopcu każą; on na tronie,
Siadwszy w nietrwałej koronie,
Prawa pisze, **sejmy składa**,
[...]
Wtym gdy **się najbardziej sady**,
Zwiodą go precz **bez czeladzi**,
[...]
Aż on, co mu czołem bili,
Z króla, żakiem w małej chwili:
Tak wszystkie rzeczy, co ludzi
Świat niemi **szali** i ludzi,
Mało w sobie mają wątku,
Tak od końca, jak z początku.

Źródło: Jan Andrzej Morsztyn, *Nadgrobek JMci Panu Walerianowi Otwinowskiemu podczas[zemu] Sędom[ierskiemu] 1645 r.*, [w:] tegoż, *Poezje oryginalne i tłumaczone*, Warszawa 1883, s. 180–181.

Hieronim Morsztyn

Na toż

Fontany, [wirydarze](#), wonnobjune sady,
Marmurowe pałace, wesołe biesiady,
Drogi pokój, dostatek potraw, świetna szata,
Miękkie łoża, orszak sług, w szczęściu młode lata,
Nietrwałe to marność, bo ich człek odbieży
Nago, gdy nieodwłocznej czas go śmierci [zbieży](#);
I dumy się jako dym niepłodne rozwieją,
Kiedy się nam pożegnać śmierć każe z nadzieją.
Jako paw, gdy pozorny swój ogon rozwinie,
Pyszni się w ślicznym pierzu, a wnet go ominie
Buta, skoro na nogi spojrzy ubrudzone,
Tak świat fraszka, kto wspomni na to, że stworzone
Z ziemi ciało w proch się zaś obróci, a w grobie
Będzie strawą robactwa. Jako tu kto sobie
Pościel na tym świecie, tak się wyśpi zgoła
Tam, gdzie go niehamowne śmierci stawiają koła.
Rzekł ktoś: „Boże igrzysko jest człek” i prawdziwie,
Bo się [ni nacz](#) nie zejdzie, prócz na śmiech, kto żywie;
Jesteśmy jakby na grę [persony](#) ubrane
I odprawujem z laty żarty łzy oblane.
Lecz skoro nam cielesną czas zerwie [maszkę](#),
Kto żyjąc, śmiechy stroił, ten bolesną karę
Po śmierci odnieść musi, a kto tu wylewał
Łzy za grzechy na ziemi, obędzie w niebie śpiewał.

Źródło: Hieronim Morsztyn, *Na toż*, [w:] tegoż, *Poeci polskiego baroku*, t. 1, oprac. J. Sokołowska K. Żukowska, Warszawa 1965, s. 241.

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Spośród poniższych wyrazów wybierz te, które dotyczą dramatu oraz teatru i znalazły się w przywołanych utworach barokowych.

☐ scena

☐ met

☐ persona

☐ spektator

☐ czeladź

☐ tragedia

☐ fraszka

☐ komedia

☐ wirydarz

Ćwiczenie 2

Zaznacz poprawne słowa lub grupy słów.

W wierszu *Nadgrobek JMci Panu Walerianowi Otwinowskiemu...* Jan Andrzej Morsztyn przedstawił los każdego człowieka / ludzi należących do elit społecznych. W tym celu zastosował topos życia-teatru / życia-snu. O zmienności świata świadczy przypadek młodego człowieka, którego dla żartu posadzono na tronie / za stołem i pozwolono uwierzyć, że jest królem / papieżem. Ostatecznie okazało się, że grał on tylko rolę władcy w komedii / tragedii.

Ćwiczenie 3

Na podstawie wiersza Zbigniewa Morsztyna *Emblema 67* opisz widok, jaki ma przed oczyma widz oglądający Ziemię z innej planety (gwiazdy).

Źródło: Pixabay, Pixabay, domena publiczna.

Ćwiczenie 4

Zinterpretuj ostatnie cztery wersy utworu Zbigniewa Morsztyna *Emblema 67*.

Ćwiczenie 5

Jaki związek z dramatem i teatrem mają utwory Zbigniewa Morsztyna *Emblema 67* oraz Wacława Potockiego *Człowiek igrzysko Boże (Szachy)*? Sformułuj odpowiedź własnymi słowami.

Ćwiczenie 6

Jaki środek stylistyczny i w jakim celu został zastosowany w pierwszych czterech wersach w utworze Hieronima *Na toż*?

Ćwiczenie 7

Do jakiego przysłowia nawiązuje Morsztyn w swoim utworze? Zapisz to przysłowie, a następnie wyjaśnij jego sens w kontekście utworu i cel zastosowania.

Przysłowie	Znaczenie przenośne	Cel użycia

Ćwiczenie 8

Co może zrobić człowiek, aby nie dać się oszukać światu? Podaj co najmniej dwa argumenty i poprzyj je cytatami z wierszy zamieszczonych w lekcji.

Praca domowa

Jaki obraz świata i człowieka wyłania się z barokowej poezji? Napisz liczące co najmniej 250 słów wypracowanie, odwołując się do wierszy Wacława Potockiego oraz znanych ci utworów zawierających topos świata-teatru.

((Wacław Potocki

Pieśń XXXIV. Świat na ludzi, dół na wilki

[...]

Krzyknę, zamyśliwszy się:

Anoż świat na piekle!

Przebóg, tegoż to ludzie szukają tak wściekle?

O smutna **samołówka**, żałosne **łakotki**,

Które nam i ten żywot wydzierają krotki,

I po śmierci w bezdennym zamorzywszy dole,

Kapać będą na wieki w ogniu, w siarce, w smole! [...]

Źródło: Wacław Potocki, *Pieśń XXXIV. Świat na ludzi, dół na wilki*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 1, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 520.

((Wacław Potocki

Świat turma

O, mizernaż tego jest kondycja świata:
Jako złoczyńca w **turmie**, czeka po się kata,
Czeka, śmierci przysądzon, swej roboty płace,
Rano czy wieczór, nie wie, gdy **poń** zakołace,
Tak komukolwiek rodzić zdarzyło się losem,
Już jest w turmie, niestetyż, już jest pod **profosem**.
Nie wie dnia i godziny, od kolebki aże
Do siwizny, kiedy mu śmierć klęknąć rozkaże.
Czeka we dnie i w nocy, z wieczora i z rana.
Cóż tedy jest ten żywot ludzki? Śmierć czekana.
Strach śmierci ustawicznej, który jeszcze gorzej
Anizeli sama śmierć serce ludzkie morzy.

Źródło: Wacław Potocki, *Świat turma*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 2, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 94–95.

((Wacław Potocki

Ciało ludzkie forteca, rozum jej załoga

Jako żołnierz w fortecy, tak w człowieczym ciele
Rozumna dusza, żeby go nieprzyjaciele:
Grzech, świat, pokusa i śmierć, szturmujący srodze,
Nie dobyli, od Boga dana na załodze.

[...]

Niczym człowiek na świecie, tylko **obleżeniem**:
Jeśli chcesz być niezwykłym koronowan wieńcem,
Czuj się, rozumie, z garści nie wypuszczaj świece,
Dotrzymuj powierzonej do grobu fortece.

Źródło: Wacław Potocki, *Ciało ludzkie forteca, rozum jej załoga*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 2, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 99.

((Wacław Potocki

Jeden błazen wielu błaznów robi

Kiedy kuglarz skaczący śmiałkuje po linie,
Spadł, co się często w takim przytrafia **terminie**.
Że złamał obie, wszyscy żałują go, **nodze**;
Jeden się tylko błazen, patrząc, śmieje srodze. [...]
A błazen: „Toście wszyscy z nim wspólni błaznowie.
Większą rzecz, niż **do liny nogi przysposobić**,
Tysiąc błaznów jednemu błaznowi urobić;
A w jednego głupiego, niechaj się załóżą
Ze mną, że tysiąc mędrców rozumu nie włożą”.

Źródło: Wacław Potocki, *Jeden błazen wielu błaznów robi*, [w:] tegoż, *Dzieła*, t. 2, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987, s. 119–120.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Lewandowska

Przedmiot: Język polski

Temat: Topos świata-teatru w poezji barokowej

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przeczucie; określa ich funkcje;

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

- 1) odczytuje tekst w jego warstwie semantycznej i semiotycznej;
- 2) rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje elementy tradycji w utworach, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych;

Lektura uzupełniająca

- 1) Erazm z Rotterdamu, Pochwała głupoty (fragmenty);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- wymienia terminy dotyczące teatru i dramatu, obecne w wybranych wierszach barokowych;
- interpretuje wybrane utwory barokowe w celu dokonania analizy toposu świata-teatru;
- wykazuje obecność toposu świata-teatru w literaturze barokowej;
- redaguje wypracowanie na temat tego, jak można się ustrzec zła świata.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Topos świata-teatru w poezji barokowej”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstami w sekcjach „Wprowadzenie” i „Przeczytaj”. Chętne osoby omawiają przeczytane informacje.
2. Nauczyciel prosi uczniów o przygotowanie prezentacji na podstawie informacji zawartych w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji i prosi uczniów, by na podstawie wiadomości zdobytych przed lekcją zaproponowali cel zajęć oraz kryteria sukcesu.
2. Chętne osoby prezentują prace, które wykonały przed lekcją. W ten sposób wprowadzamy uczniów w świat motywu życie-teatr.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z multimedium.** Nauczyciel poleca, aby wybrany uczeń przeczytał polecenia 1 i 2 z sekcji „Prezentacja TED”. Następnie prosi uczniów, aby podzielili się na grupy i opracowali odpowiedzi do poleceń. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia ją, udzielając także uczniom informacji zwrotnej.
2. **Dyskusja.** Uczniowie odliczają do dwóch, dzieląc się na dwie grupy. Nauczyciel informuje, że będą dyskutować i wykorzystają do tego metodę akwarium. Nauczyciel wyjaśnia zasady dyskusji oraz określa jej czas. Pierwsza drużyna siada w kręgu i prowadzi rozmowę na temat: *Czy cały świat gra jakąś rolę?* Druga grupa obserwuje i zapisuje swoje spostrzeżenia dotyczące doboru i skuteczności argumentów, przestrzegania zasad i ogólnego przebiegu rozmowy. Na zakończenie wybrane osoby przedstawiają na forum klasy swoje spostrzeżenia.
3. Uczniowie wykonują indywidualnie ćwiczenia 1 i 2 z sekcji „Sprawdź się”. Wyniki pracy omawiane są na forum i komentowane przez nauczyciela.
4. Nauczyciel wyświetla na tablicy po kolei ćwiczenia nr 3, 4, 5, 6, 7. Zespół klasowy zostaje podzielony na 4-osobowe grupy, które rozwiązują zadania na czas. Najszybsza

grupa przedstawia swoje propozycje i omawia je na forum klasy. Pozostali uczniowie weryfikują przedstawione odpowiedzi. Jeśli są one poprawne, grupa wygrywa.

5. Ćwiczenie 8 uczniowie wykonują indywidualnie. Nauczyciel kontroluje wskazywane przez uczniów odpowiedzi. Następnie uczniowie w parach dyskutują, porównując swoje odpowiedzi na forum klasy.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów, udzielając im tym samym informacji zwrotnej.
2. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.
3. Nauczyciel zadaje pytania podsumowujące:

Na czym polega motyw teatru w teatrze?

Skąd wywodzi się topos „theatrum mundi”?

Jak kształtował się motyw świata-teatru w różnych epokach?

Praca domowa:

1. Jaki obraz świata i człowieka wyłania się z barokowej poezji? Napisz liczące co najmniej 250 słów wypracowanie, odwołując się do wierszy Wacława Potockiego oraz znanych ci utworów zawierających topos świata-teatru.
- Zenon Uryga, *Odbiór liryki w klasach maturalnych*, w: *Metodyka literatury*, tom 2, wybór i oprac. J. Pachecka, A. Piątkowska, K. Sałkiewicz, Warszawa 2002.
 - *Słownik terminów literackich*, Warszawa 1995.
 - Witold Bobiński, *Konteksty kulturowe w dydaktyce literatury*, [w:] „Polonista w szkole”, pod red. Anny Janus Sitarz, Kraków 2004.
 - Uczniowie mogą wykorzystać multimedialną „Prezentację TED” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.